

Njálla

– áitojuvvon šládja Fennoskándias

NJÁLLABIOLOGIIJA, MÁDDODATSTÁHTUSA JA DOAIBMABIJUID BIRRA GÁDJUT NÁLI

Njálla – nálli Fennoskándias

Njálla, Vulpes lagopus eallá guhkkin davvin, ja lea erenoamáš bures heivehuvvon eallit badjosiin ja árktalaš guovlluin. Vaikke leat ollu njálat máilmmidásis, de leat unnán njálat Norggas, Ruotas ja Suomas. Fennoskándialaš njállamáddodat lea sakka njiedjan 1800-logu gaskamuttu rájes. Vaikke ráfáiduhttindoaimabijut álggahuvvo árrat lea lohku njiedjan ja ain njiedjá. Rievdamat smávvaciebaniid dynamihkas, ruksesriebana laskan ja dat duohtaášši ahte leamaš guhká hui vuollegis máddodat, oavvvilduvvojit leat deháleamos sivvan dasa ahte njálla lea kritihkalaččat áitojuvvon šládja.

Lea nu unna máddodat ahte vai dan oažžu ceavzilis dássái fas de lea áibbas dárbbalaš hálddašandoaimabijuiguin. Daid dieduiguin mat mis leat njála maŋosmannama birra leat biddjon doaimabijut mat sáhttet leat veahkkin gievrudahttit njállamáddodaga. Doaimabijut čadahuvvojit dál eanaš dutkanprošeavttaid bokte, dat dagaha vejolažžan árvvoštallat mo bargomálla doaima ja buoridit bargovugiid bargadettiin.

Felles Fjellrev prošeavttas, mii vuosttaš háve almmuhii dán gihppaga, leat dál guokte prošeavtta man InterReg (EO) ruhtada, ja mat gokčet buot rádjeraasttildeaddji njálla-oassemáddodagaid

Norggas, Ruotas ja Suomas. Goappašat prošeavttat barget dan ovdii ahte njálla galgá ceavzit. Oktasaš Njála ulbmil lea gievrudahttit daid máddodagaid mat jo gávdnojit ja dagahit buoret vejolašvuoda njállii ásaiduvvat guovlluide mat lea stuorát oassemáddodagaid gaskkas, ja nu dagahit ahte šaddá eanet oktilis ja ceavzilis njállamáddodat miehtá Fennoskándia.

Dása mii leat čohkken dieduid njála birra, hálddašandoaimabijuid birra mat doibmet riikkarájiid rastá ja maŋimuš bohtosiid njálladutkamiin.

- » Njála birra
- » Gos gávdno njálla?
- » Heivehusat eallit Árktalaš guovlluin
- » Čivgan ja ceavzin
- » Njálla ekovuogádagas
- » Máddodatnjiedjan ja rukseslisten
- » Njálamáddodaga hálddašepmi ja divodeapmi
- » Boahtteáiggevejolašvuodat
- » Maid sáhtát dahkat veahkehan dihte njála
- » Oahppat eanet njála birra

Guokte ivnni, seamma šládja

Njálá lea oiddolaš ealli váris. Lea unna beanaealli mii lea sullii seamma stuoris go bussá, ja gávdno guovtti ivdnevariánttas.

Njálá lea unna boraspire, ruksesrieban lea sullii beali stuorát go dat. Dat lea unni ja váfi, das leat suhkkes guolggat, oanehis juolggit ja smávva, jorbalágan bealljit. Lea hárve ahte deaddá eanet go 3–4 kilo. Lea erohus njálaid gaskkas man lossat dat leat, ja deaddu rievddada maid jagi mielde. Dego ruksesrieban de gullá njálá beanaelliide, ja goappašagat gullaba Vulpesiidda.

Njálá gávdno guovtti ivdnevariánttain, českes ja ruškes. Českes njálá lea áibbas čeaskat dálvet. Geassit rievdá ruškadin, čoavjjevuole leat fiskesvilges oasit. Ruškes njálá lea ovttaivnnat ruškat geasset, ja stállealit dálvet. Njálá árbe ivnni, ja leat sihke ruškes ja českes njálat seamma čivgabeassádagas. Guolgaivdni lea árbbálaš ja ruškes ivdni lea dominánta. Guokte ruškes váhnema, dahje okta ruškes

ja okta českes váhnen, sáhtta oazžut sihke ruškes ja českes čivggaid ovtta beassádagas. Guokte českes váhnema sáhttiba beare oazžut českes čivggaid. Min duottarguovlluin leat eanaš českes variánttat. Riddoguovlluin leat eanet ruškesivnnat njálat, jáhkkimis danne go dat čiehká njála buoret ja suddje dan eará boraspiriid vuostá. Muhtomin gávdno variánta mas lea sáttolágan ivdni.

Njálás lea mihtilmas ruohttanvuohki. Lea unni ja geahpas, ja čuskkoda eatnama mielde, ja gohčoduvvo dávjá njoammiljuolggat riebanin. Muhto luottat sulastahttet ruksesriebana luottaid, ja lea váttis earuhit dán guovtti šlája jus dušše oaidná luottaid.

Gos gávdno njálla?

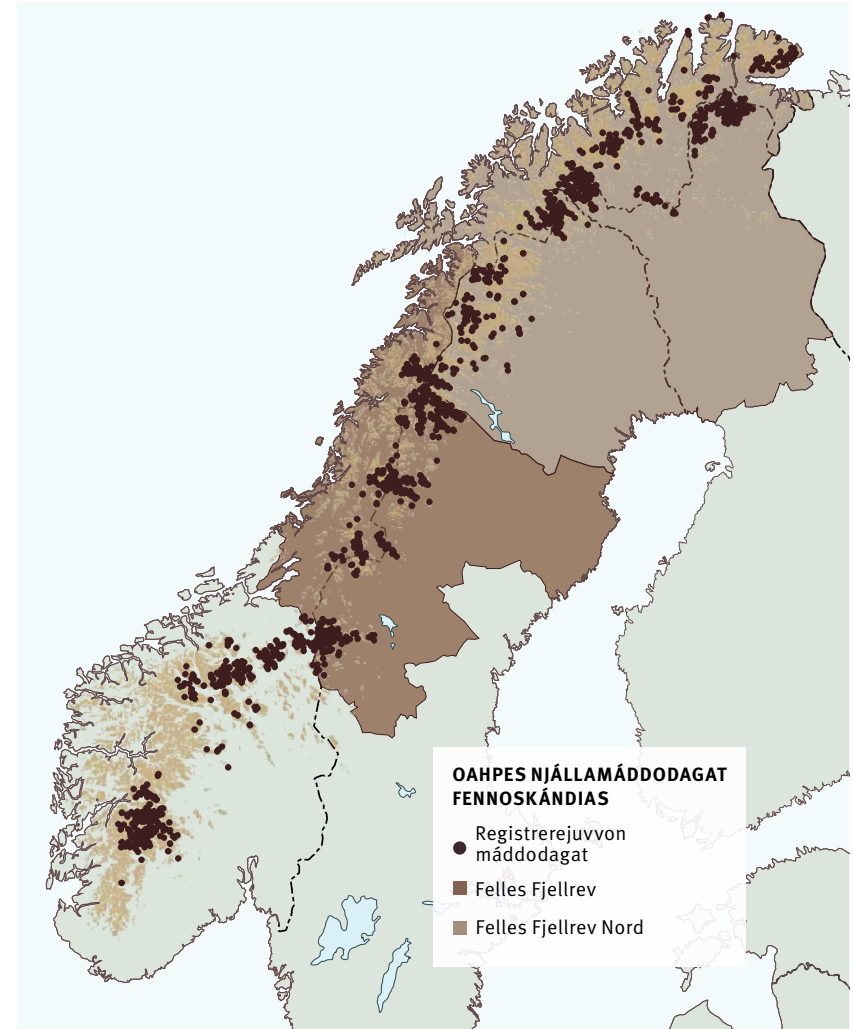
Njálla eallá guhkkín davvin, badjosiin ja ártalaš riddoguovlluin. Máilmmidásis leat ollu njálat, muhto min guovlluin lea vuollegis lohku.

Njálla eallá duoddariin árkálaš guovlluin miehtá davit spábbabeali, ja das lea man mii gohčodat sirkumpolára lávdan. Máddodagas leat máilmmidásis mánŋa čuohteduhát njála. Njálla lea dábálaš šládja Sibirijjás, Davvi-Amerihkás, Ruonáeatnamis ja Svalbárdas.

Min várreguovlluin leat njálat badjosiin ordarájá bajábealde, muhto leat hui unnán njálat dáppe. Mis lea oktasaš norgga-ruota-suoma máddodat man guovlu lea duottarguovlluin davvin ja lulás alpina gáisáčielggi mielde. Njála lávdan lullin lea ráddjejuvvon go doppe ferte gilvalit ruksesriebaniin mii lea stuorát. Ruksesrieban ii leat seamma bures heivehuvvon eallit árkálaš guovlluin, ja njálla dominere doppe gos dálkkádat lea garrasat ja šattoheamet, gos ruksesrieban ii birge seamma bures.

Oktiibuot leat fennoskándialaš máddodagas 300 rávis njála (2018) mat juohkásit mánŋga oassemáddodahkii. Oassemáddodagas Gaska-Skandináviass Trøndelágas/Jämtlandas Nordlándii/Västerbottenii leat njeallje oalle stuorra guovddášmáddodaga, main leat mánŋa unnit oassemáddodaga vel gaskkas. Dan davábealde, Romssas/Finnmárkkus/Norrbottenis ja davvi Suomas leat dušše hui smávva oassemáddodagat, dasa lassin leat guhkes gaskkat dáid gaskkas.

Eallin galmmihanbumbbás – heivehusat eallit Árktalaš guovlluin

Njálla lea erenoamáš bures heivehuvvon eallit árktalaš guovlluin. Hápmi, guolgga isolerengálga ja beaktilis energiijageavaheapmi dagaha ahte njálla ii báljo masse energiija birrasii. Njálla sáhtta nealgut guhkit áigodagaid – dát lea ovdamunni mii eará šlájain ii leat.

Ahte njálla lea erenoamážit heivehuvvon árkálaš dálkkádahkii ja buollašii oidno čielgasit njála hámis. Dakkár birrasis lea ovdamunnin ahte leat oanehis juolggat ja váfis gorut. Dat dagaha ahte goruda olgguldas lea nu unni go vejolaš deattu ja geasu ektui. Dainna lágiin ráddjejuvvo man ollu lieggasa massá.

Dálveguolggain lea alimus isolerengálga mii lea mihtiduvvon njiččasain. Dálvet leat maiddá juolgevuoduin guolggat. Guolggat dagahit ahte njálla bures gierdá lagabui 40 buolašceahki almmá dárbbáša geavahit liigenávccaid bisuhit lieggasa. Ekstrema árkálaš birrasiin gos njálla eallá sáhtta temperatuvra muhtomin leat nu buolaš go 70 °C buolašceahki.

Njálla seastá energiija dan nu gohčoduvvon vuosterávdnje-prinsihpa mielde, lea dábálaš heiveheapmi mii elliin lea mat ellet galbma birrasiin. Varrasuonat julggiin leat hui lávga. Liegga varra mii johtá julggiide ligge dan galbmasat vara mii johtá ruovttoluotta gorudii. Julggiin lea nappo vuolit temperatuvra go muđui gorudis, ja dainna lágiin massá unnit lieggasa birrasii.

Njálas lea maid dat attáldat ahte vurke buiddiid gorudii. Dat

borrá buot maid deaivá geasset ja čakčat. Dalle dat háhká alces allasa mii isolere, ja liigebuiddiid maid dálvvi čađa suddada. Dasa lassin čohkke alces borramuša go lea borramuš fidnemis, ja roggá bivddáhasaid eatnama vuollái vai sáhtta daid borrat mañit áiggis. Muhto go dálveridut riđđudit de šaddá lossat vel njállii ge. Dalle náđđu miedabeallái, ja diktá iežas jovgot, dahje roggá alces rokki muohtaskálvái. Njálla mii lea buori vuommis birge borakeahhtá mánga vahkku.

Njála eallin

Riddonjálas ja goddesáhpánnjálas lea goabbatlágan strategii ja birget, dat speadjalastá dan birrasa gos eallá. Sihke rávjá- ja ciikonjálla bealušta territoria ja biebmá čivggaid.

Goddesáhpánnjálla ja riddonjálla

Njálla juhkkokuvvo guovtti nu gohčoduvvon ekotiippaide, dan duohken gos eallá. Goddesáhpántiipa lea dá báleamos, ja lea gávdnamis badjosiin Fennoskándias, ja duoddariin Ruoššas, Davvi-Amerihkás, Kanadas ja Ruonáeatnama davvinuortta bealde. Dáid guovlluin leat ciebanat dehálaš šlájat ekovuogádagas ja njála borrandábiin. Riddotiipa eallá valjis riddoguovlluin Islánddas, Svalbárdas ja Oarje-Ruonáeatnamis. Dáppe leat valjis mearralottit, njuorjoráppit ja guolit mat bisuhit njálamáddodaga stádis dásis. Njálla riddoguovlluin čivgá jahkásaččat 6–8 čivgga, ja doppe cevzet njálačivggat bures go doppe leat stádis ja einnostahtti biepmoháhkanvejolašvuodat.

Goddesáhpánnjálas lea áibbas eará eallinstrategii ja mii lea lávga čadnon dasa makkár bivddáhasat leat fidnemis. Dat liiko buoremusat goddesáhpániidda ja eará smávvaciebaniidda

ja lea stuorra erohus jagis jahkái man ollu dákkár eallit leat. Mii hállat dávjá goddesáhpánjagiid birra, mat dá bálepmosit bohtet juohke goalmát-njealját jagi. Dát geardduheadji minstar vuhtto maiddá njála čivgamis. Daid jagiid go leat valjis smávvaciebanat de šaddet njálaide ollu čivggat. Daid jagiid go leat unnán dahje eai oba leat ge smávvaciebanat šaddet unnán dahje eai obanassiige njálačivggat. Vaikke njála liiko goddesáhpániidda buoremusat, lea dat čielga generalista ja borrá dan mii njuni ovdii idista. Maiddá njála eallinguovllu sturrodat rievddadallá dan duohken man ollu biebmá lea gávdnamis guovllus. Riddoguovlluin gos leat stádis biepmoháhkanvejolašvuodat, nu mo lottebávttit, suodjala njála unnit eanaguovllu eai ge leat nu čielga rájât beassebirradagaid gaskkas. Badjosiin lea njálas stuorát eallinguovlu, doppe leat čielgasat rájât njálaid beassebirradagaid gaskkas.

Čivgan ja ceavzin

Njállá eallá guimmiinis. Sihke rávjá- ja ciikonjállá lea veahhkin suddjet oktasáš eallinguovllu ja biebmat čivggaid. Olbmot leat guhká jáhkkan ahte dát párat ellet ovtas olles eallima. Genehtalaš analiissat njállasogain leat dattege čájehan ahte njállarávjá buriin jáhkuin sáhtta biebmat nuppi rávjá čivggaid, ja ahte ovtta beassádagas sáhttet leat čivggat main leat iešguđetge áhčit. Dákkárlágan verrošeapmi ja oskkáldasmeahttuvuohta lea oalle dábálaš elliid gaskkas. Sivva dasa manne njállá eallá beallelaččain lea jáhkkimis go gáibiduvvot ollu návccat biebmat olles čivgabeassádaga, ja ahte dát dagaha ahte nagodeaba ealihit eanet čivggaid. Ja nu jotkojuvvo láhttenvuohki buolvvas bulvii. Ii ge leat eahpedábálaš ahte ciikkot diimmá beassádagas jotket orrut váhnemiid luhtte. Go lea valjis biebmu sáhttet hábmet stuorát sosiála joavkkuid, ja leat veahhkin dikšut ja biebmat čivggaid.

Njállá čivgá bieju, ja lea jáhkkimis ahte lea dehálaš ahte lea buorre biedju vai čivggat galget ceavzit. Biejut leat dávjá roggojuvvon čivrii ja sáttomilliide vuolit badjosiin, ja dain sáhttet leat mánga uvssa, unnimusat 10–20. Stuorámuš biejuin sáhttet leat vaikke 100 uvssa ja leamaš geavahas čuđiid jagiid. Biebmobázahusat, baikkat ja gužža lea buorre dukta suinniide ja urtasiidda. Danne leat bures geavahuvvon biejut dávjá

šattolaččat ja ruotnasat badjosiin mat muđui leat šattoheamet.

Ciiku lea ollesahkásažžan jo vuosttaš eallinjagi, muhto lea biebmoáhkanvejolašvuohta mii mearrida čivgá go. Váldoragat lea njukčamánuš-cuoŋománuš, ja čivggat šaddet 55 beaivvi manjá, miessemánuš-geassemánuš. Man ollu čivggat šaddet lea maid dan duohken man ollu borramuš lea fidnemis. Beassádagain main leat 10–16 čivgga leat goralaččat dábálaččat daid jagiid go leat ollu smávvaciebanat, muhto gaskamearálaš lohku lea ahte leat sullii 6 čivgga. Čivggain mat áiddo leat riegiadan lea njárbes guolga ja leat čalmmeheamit, ja dat bissut bieju dassá leat golbma–njeallje vahkku. Dalle lávkestit vuosttaš juovzu lávkkiid amas máilbmái. Čivggat leat stoahkalasat, ja nu mo eanaš njiččehasat de ohppet čivggat eallima birra stoahkama ja fysalaš hárláneami bokte. Lea erenoaman vásáhus oaidnit njálačivggaid vilda stoahkama bieju olggobealde. Jo go leat 10–12 vahkku mannet sii dobbeliidda bieju eret ja suokkardit máilmmi iehčanassii. Dábálaččat guđdet čivggat bieju čavččabeallái. Dalle vulget ohcat alcceseaset ruovttu, beallelačča ja bieju.

Njálačivggaid jámolašvuohta rievddadallá, ja muhttin jagiid lea alla jámolašvuohta. Muhttin jagiid jápmet buot čivggat.

Dát dāhpāhuvvá erenoamážit jus goddesáhpánmáddodat gopmána árrageasi. Stuurru goddesáhpánmáddodat dagaha ahte biepmoháhkkanvejolašvuohta buoriduvvo, ja dat buktá

stuurra beassádagaid mat bures cevzet. Vástideaddjin oaidnit mii unnán dahje ahte eai oba leat ge čivvgat daid jagiid go leat unnán goddesáhpánat.

Njállá ekovuogádagas

Smávvaciebanat leat válđošlájat váriin, ja ollu boraspiriid máddodatlohku lea lávga čadnon goddesáhpánbirrajođuide. Goddesáhpánjagiid lea doarvái borramuš buohkaide, muhto go goddesáhpánmáddodat gopmána de šaddá garrasat gilvu birget.

Dehálaš smávvaciebanat

Goddesáhpán ja eará smávvaciebanat leat válđošlájat váriin. Sihke njállá, jievjaskuolfi, háskil, boaimmáš, gáđffáš, buoidda, ruksesrieban ja olu eará boraspiret ja boralottit borret goddesáhpániid ja sáhpániid. Lea garra gilvu borramuša alde, muhto goddesáhpánjagiid lea eanet go doarvái buot elliide. Goddesáhpánnjinnelas sáhtá oažžut gaskal golbma ja vihtta čivgabeassádaga giđa ja gidđageasi mielde, juohke beassádagas sáhttet leat logi čivgga. Goddesáhpánčivggat leat ollesšattus go leat dušše golbma vahkku, ja máddodat duppalasto oanehis áiggis. Jus leat buorit dilitt de sáhtá goddesáhpánnjinnelas maiddá čivgat muohtaga vuolde, ja sihke šaddat áhkku ja máttaráhkku ovdal muohta suddá. Dalle lea olles eallin váriin. Vuostálasvuohka leage nappo stuorát go goddesáhpánmáddodat gopmána, ja ii leat šat doarvái borramuš buot elliid ealihit.

Vaikke njállá liiko goddesáhpániidda buoremusat, lea dat čielga generalista mii borra dan mii njuni ovdii idista. Njállá borra sihke njoammiliid, cubbuid, rievssahiid ja eará smávvalottiid. Dálvet sáhttet bohccoráppit leat dehálaš borramušgáldun.

Vašálaččat ja gilvaleaddjit

Vaikke vel njállá lea boraspire, de sáhtá ieš gártat bivddáhassan stuorát boraspiriide. Sihke gonagasgoaskin ja geatki sáhtá goddit njála. Muhto vearrámus gilvaleaddji lea ruksesrieban mii lea measta duppal nu stuoris ja ollu gievrrat go njállá. Earret dan ahte njállá ja ruksesrieban gilvaleaba borramuša alde, váldá ruksesrieban áinnas njála bieju iežas biedjun. Jus ii gotte njála, de ankke fuolahala ahte dat oaguhuvvo eret. Njállá garvá guovlluid gos lea ollu ruksesrieban.

Sakka áitojuvvon – máddodatnjiedjama ja rukseslistema birra

Loahpageahčen 1800-logu ja álggogeahčen 1900-logu lei garra bivdu, ja dat dagahii ahte njállamáddodat manai sakka maŋos. Rievdamat smávvaciebandynamihkas ja ruksesriebana laskan rehkenastot leat deháleamos sivvan dasa ahte máddodat ii leat buorránan. Dat vuollegis máddodatsturrodas lea maiddá áittan njála ceavzimii.

Máddodatstáhtus 2018

Maŋimuš logut (2018) orrot čájeheamen ahte mis leat oktiibuot badjelaš 300 rávis njála Fennoskándias. Norggas ja Ruotas leat sullii seamma ollu. Suomas ii leat duodaštuvvon ahte leamaš čivgan 1992 rájes, muhto leat oidnon njálat sihke biejuin ja biebmanrusttegiid luhtte golmma oassemáddodagas Suomas 2017/2018 dálvvi.

Goas gárttat rukseslistui, ja maid dat mearkkaša?

Danin go Fennoskándialaš njállamáddodat lea njála lávdanguovllu rájá alde, váikkuhit dálkkádat- ja birasrievdamat eanet daidda njálaide mat dáppe ellet go daidda njálaide mat ellet šlája váldolávdamis duoddariin ja árktaš guovlluin. Leat ollu njálat máilmmidásis, muhto Norgga ja Suoma nátiunálaš rukseslisttus lea njálá kritihkalaččat áiton ja Ruotas áiton. Dat mearkkaša ahte várohuvo ahte njálá jávká min luondus.

Buot golmma riikkas lea mihttun bissehit biologalaš mánggabealatvuoda massima. Luondduvalljivuodálaga bokte sáhtta Norga čadahit erenomáš hálldašan- ja seailluhan- doaibmabijuid sihkkarastin dihte ahte áitojuvvon šlájat seilot

guhkitáiggis. Njálá oaččui árrat sierra hálldašanplánaid sihke Norggas ja Ruotas. Birasdirektoráhtta ja Naturvårdsverket geigii 2017:s oktasaš doaibmaplána njállii (geahča siidu 24), mas leat evttohusat joatkit guoskevaš doaibmabijuid buoridit njála vejolašvuodaid ceavzit.

ležas náhkki vahágin

Jáhkkimis ledje eanet go 10 000 njála min duottarguovlluin 200 jagi áigi. Muhto nu mo eará stuorra boraspiriiguin, guovža, gumpe, albbas ja geatki, dahke, de bivde ollu njálaid 1800-logus ja 1900-logu álggus. Dan áidnalunddot náhkki dagahii ahte lei bivnnut fuođdu. Njálánáhki árvu sáhtii leat olles jahkebálká dábálaš bargái. Ja sutnje guhte diidii gos njálabiejut ledje sáhtii mearkkašit ahte sáhtii oanehis áiggis dinestit ruhtalána. Eai ge lean unnán njállačivggat mat roggjuvvo biejuin, bibmo dassá ledje stuorrát ja dasto njaldui náhki dain ja vuvdo. Eará njállačivggat ges vižžo náhkkealáhusgárddiide. Dat dagahii ahte máddodat njiejai dramáhtalaččat, ja njálá ráfáidahttui miehtá Fennoskándias – vuossu Ruotas 1928:s, Norggas 1930:s ja loahpas Suomas 1938:s.

Manne lea njálá ain áitojuvvon?

Eará boraspiret leat laskan maŋŋá go leat ráfáiduhtton, muhto nu ii leat dáhphuvvan njálain. Leat mánggadáfot sivat dasa. Mánga bálddallas fáktora ja stuorát rievdamat skandinávalaš luondus leat dasa váikkuhan. Dat ahte lea nu unna máddodat mii lea nu biedgguid, lea jo iešalddis stuorra áittan. Ođđasat dutkan čájeha ahte rievdamat smávvaciebaniid birrajođus ja ruksesriebana viidáneapmi badjosiidda leat dat guokte eanemus guovddáš sivat dasa ahte njála maŋosmannan joatkašuvvá. Dan duogážis leat dálkkádatrievdamat, ja ahte olbmot geavahit ja váikkuhit eanadaga ja ekovuogádaga eanet.

Unna máddodat vearáskahtá dili

Čielga áitta njállii lea ahte leat nu unnán njálat. Njállamáddodat Fennoskándias lea dál biđgejuvvon smávva ja isolerejuvvon bázahusmáddodagaide. Dadi mielde go báikkálaš máddodagat leat jápmán lea maiddá gaska máddodagaid gaskkas sturron. Smávva máddodagat leat hearckit dáhpedorpmálaš váikkuhusaide ja birasrievdamiidda. Dáhpáhusat, ovda-mearkka dihte jus rávis ciiku vuddjo ja goddo, sáhtá leat dat mii dagaha ahte olles máddodat jávká. Unna máddodagas lea maid váttis gávdnat beallalačča mii ii leat lágaš sogalaš. Lea stuorrá várra ahte njálá rahká njálain mii gullá seamma sohki, ja genehtalaš mánggabealatvuohta unno. Ovdal doaibmabijut biddjo johtui lei njálá jo massán 25 % genehtalaš

mánggabealatvuođa Fennoskándias. Lea buorrránišgoahtán dál. Njálá sáhtá vánddardit guhkás gávdnat alcces guoimmi ja eallinguovllu. Jáhkkinis dádjada dainna máđohis buriin juniin, ja nagoda hirmástuhtti vuogi mielde deaivat eará njállamáddodagaide. Go máddodagat lassánit oaidnit ahte njálat vánddardit eanet ja lonohallet njálaiguin eará duottarguovlluin.

Lea mearkkašan veara ahte smávva máddodagat leat hearckit fáktoriidda mat eai áitte stuorát máddodagaid ceavzilvuođa seamma láhkai, sáhttet leat parasihattat ja dávddat, bibmonriebaniid gávdnostumit dahje eará muosehuhttimat.

Smávvaciebanat mat jávke

Goddesáhpánis lea dehálaš posišuvdna várrekovuogádagas, ja lea eallinvuoddu máŋga šládji, maiddá njállii. Go lea álki fidnet goddesáhpániid de šaddet ollo ja stuorra čivgabeassádaga. Daid jagiid go leat unnán goddesáhpánat leat baicce unnán dahje de eai oba leat ge čivggat. Lea hárve njälla šaddá boarrásat go 5 jagi go eallá meahcis. Dát dagaha ahte njälla lea erenoamáš hearki rievdamiidda goddesáhpánmáddodagas. Vai sáhtá áddet mii dáhpáhuvvá njálain lea dehálaš áddet goddesáhpánbirrajođu čiegusvuoda. Lea oahpes ášši ahte smávvaciebaniid birrajohtu lea golbma-njeallje jagi, muhto dat ii leat šat nu einnostahtti go maid lei ovdal. Dát leamaš erenoamáš čielggas maŋimuš 30 jagi. Muhttin osiin duottarguovlluin lea dát goddesáhpánbirrajohtu bisánan, eai ge leat boahtán goddesáhpánjagit. Maŋimuš 10-jagi leat dattege rievddadeamit boahtán ruovttuluotta Máttá-Norgii, muhto lea vuosttažettiin gaska ja siskkit osiin Fennoskándias ahte mii oaidnit jeavddálaš birrajođuid mat bistet áiggiid čađa. Maiddá Finnmárkkus lea oalle čielga smávvaciebanbirrajohtu, lea 5-jagi birrajohtu mas sáhpánat leat ráđđejeaddji šládjan.

Oddasat dutkan čájeha ahte dálkkádatrievdamat leat buori muddui sivvan rievdamiidda. Goddesáhpánat ellet ja guhtot jeahkáliid muohttaga vuolde. Bivvalat ja njuoskadat dálvvit

sáhttet maid dagahit ahte áibmolatnja muohttaga vuolde jávká. Go dávjjit geardná, de šaddá váddásat fidnet guohtuma. Dát sáhtttá dagahit ahte goddesáhpán hivvodat unno, mii fas sáhtttá dagahit ahte njállá ja eará válđošlájat jávket badjosiin áiggi mielde.

Rukksesriebana laskan

Leat mánga mearkka mat orrot čájeheamen ahte njállá vásiha eanet gilvvu laski rukksesriebanmáddodagas. Vuovdeekovuogádagat mat birastit min duottarguovlluid váikkuhit Fennoskándia badjosiid sakka. Jus buohtastahtttá, de dáppe lávdá njállá dávjjit dakkár guovlluin gos rukksesrieban maid lávdá go daid duottarguovlluin mat leat Ruoššas ja Kanadas/Davvi-Amerihkás. Go rukksesrieban lea stuorát ja ii leat seamma bures heivehuvvon ekstrema dálvebirrasiidda go njállá, de das álgogeahčasteamis leat váttisvuodát gávdnat doarvái borramuša ja bissut liekkasin badjosiin ja duoddariin. Muhto sihke lieggasat dálkkádat ja go olbmuid geavaheapmi lea rievdan ja go huksejuvvo eanet badjosiidda, de lea dat addán rukksesriebanii eanet stádis biebmoáhkanvejolašvuodaid. Rukksesriebanmáddodaga laskan orru maiddá čadnon dasa ahte leat eanet ruoiggut ja bohccot, ja unnánat stuorra boraspiret

mat leat rukksesriebana lunddolaš vašálaččat. Dát sáhtttá leat dagahan ahte rukksesriebanii lea álkit ássat váriide, gos dat eahpestádis biebmoáhkanvejolašvuolta ovdal leamaš njállii ovdamunnin. Boađusin dás lea ahte njállá lea bággejuvvon marginála duottarguovlluide, seammás go rukksesrieban lea vuollástan šattolaš, duottarguovlluid mat leat vuollelis.

Njállamáddodaga hálddašeapmi ja divodeapmi

Fennoskándia njállamáddodat ii birge hálddašandoaibmajuid haga beassat fas ceavzilis dássái.

Manne galgat suddjet njála?

Njálle lea šládja mii gullá min luondduguovlluide. Njálle, goddi ja goddesáhpán ledje dat vuosttaš šlájat mat bohte Fennoskándiai maŋimuš jiekŋaáiggi maŋŋá. Njálle gullá danne lunddolaččat min badjosiidda, gosa lea heivehan iežas eallit eará šlájaguin duháhiid jagiid mielde. Njálle lea dehálaš oassi šládjamáŋggabealatvuodas badjosiin. Várrefauna šaddá mearkkašahtti geahtit jus šládja jávká.

Maŋŋá dálkkádatkonferánssa Københámmánis 2009:s namma-duvvui njálle riikkaidgaskasaš ovdamearkan čalmmustahttit dálkkádatrievdamiid váikkuhusaid. Norga, Ruotta ja Suopma leat maid geatnegahtton áimmahuššat áitojuvvon šlájaid Biologalaš máŋggabealatvuoda konvenšuvnna bokte.

Go eanaš guovddášmáddodagat leat Norgga ja Ruotta rájá alde, ja davimus guovlluin Suoma rájá alde, lea áibbas guovddášis vai bargu lihkostuvvá ahte koordinere riikkarájiid rastá ja ahte lea lávga ovttasbargu gaskal hálldašaneiseválddiid. Daid dieduiguin mat mis leat njála maŋosmannama birra lea hálldašeapmi bidjan johtui doaibmabijuid mat sáhttet leat veahkkinn gievruđahttit njállamáddodaga.

Oktasaš plána eallinfámolaš njála ovdii (2017–2021)

Norga ja Ruotta almmuhii 2017:s oktasaš doaibmaplána olahit eallinfámolaš njállamáddodaga Skandináviai. Guhkesáiggi višuvdna lea dagahit stádis ja eallinfámolaš máddodaga mas ii leat dárbu doaibmabijuide.

Lea čájehuvvon ahte máŋggabealat doaibmabijuin lea posiitiivlaš beaktu njállamáddodahkii dan bokte ahte smávva ja stuorebuš oassemáddodagat leat ođđasit ásaheuvvon ja givron. Dát mielddisbuktá ahte sisa- ja olggosfárren lea lassánan, dat dagaha ahte šaddet unnánat njálačivggat main lea vánis genehtalaš máŋggabealatvuodta, ja dagaha ahte njálle birget buoret.

Njálle máddodatdili duogážiin, šlájale biologiija, vásáhusat iešguđetge doaimmain ja vuđolaš árvvoštallan áittagovas, evttoha Birasdirektoráhtta ja Naturvårdsverket joatkit daid doaibmabijuid mat leat álggahuvvon; doarjjabiebman, njálačivggaid olggos bidjan ja ruksesriebankontrolla.

Doaibmaplána lea maid dáid evttohuvvon doaibmabijut mat gusket daid sivaide mat dagahit ahte ruksesrieban lea laskan

váriin, oanehaččat sáhtta dáid čatnat dasa ahte lea šaddan eanet borramuš ruksesriebanii (eanet vejolaš bivddáhasaid, stuorát ruoigut ja eanet doabbarat). Lea mihttun geahpedit dákkár biebmoressurssaid maid lea álki fidnet, meroštallo ahte ruksesriebanlohku njiedjá ja de šaddá unnit gilvu njállii. Lea maiddá evttohuvvon ásaht dearvvašvuodavákšunprográmma, vai lea gearggusvuhta jus bohciidit dávddat mat levvet epidemiihan.

MIHTTOMEARIT OANEHISÁIGGEPERSPEKTIIVVAS (◀2021):

- » buot njála oassemáddodagain, gos čadahuvvojit doaibma-bijut, lea positiivvalaš ovdáneapmi
- » skandinávalaš máddodat čadno oktii jeavddálaš leavvamiin
- » davve-oassemáddodatstuorru, boadusinodđaja nannejuvvon doaibmabijuin, vurdojuvvo ahte dat mielddisbuktá eanet čivgama ja sisafárrema.

MIHTTOMEARIT GUHKESÁIGGEPERSPEKTIIVVAS (◀2035):

- » skandinávalaš njállamáddodat lea laskan ja leat unnimusat 1000 ollesšattut indiviidda, ja šaddet unnimusat 250 beassádaga juohke jagi, ja mat álkit fidnejit goddesáhpániid
- » njála lávdan lea viidon nu ahte Norggas ja Ruotas lea máddodat mas lea ekologalaš, demográfalaš ja genehtalaš oktavuoha, ja mas otná guovddášguovllu dovdomearkan lea stádis njállalohku daid duottarguovlluin mat leat máddodagaid gaskkas
- » buot njállamáddodagain lea buorre dearvvašvuodastáhtus joatkevaš buori vákšuma, kártema ja dávddaid ja parasihtaid dikšuma dihte.

Rádjerasttildeaddji ovttasbargu oktasaš njála ovdii

Norga, Ruotta ja Suopma leat maiddá nannen ovttasbarggu regiovnnalaččat rájáid rastá njála lávdama ovdii mángga InterReg (EO) prošeavtta bokte.

FELLES FJELLREV I & II, 2010–2014 JA 2016–2019

Intereg, Davviriikkaid ruoná boagán (Nordens grønne belte) lea ovttas leanastivrraiguin ja fylkkamánniiguin mat gullet Interregii, Botnia-Atlantici, ruhtadan oasi prošeavttas Felles Fjellrev II. Prošektii gullá Trøndelága ja Nordlándá norgga bealde ja Jämtland ja Västerbotten leana ruota bealde. Prošeaktaeaiggádin lea Birasdirektoráhtta Norggas ja Leanastivra Jämtlanddas Ruotas. Västerbottena leanastivra, Norgga Luonddudutkama Instituhtta (NINA) ja Stockholmma universitehta, Zoologiska institutionen leat mielde prošeavtta doaimmain mat dáhpuhuvvet luonddu ovttas bargiiguin Stáhta luonddubearráigeahčus ja Leanastivrras. WWF:s Ruotas ja Norggas lea ovddasvástádus juohkit dieđuid njála birra prošeavtta ruovttusiiddu ja sosiála mediaid bokte.

Felles fjellrev leat guokte váldoulbmila:

1. bargat dan ovdii vai šaddá lonuhallan gaskal guovddášguovlluid guovllus (Junkeren/Vindelfjällen, Børgfjell/Borgafjäll, Sylane/Helags ja Dovrefjell), earret eará dan bokte ahte čadahuvvojit doaibmabijut duottarguovlluin mat leat máddodagaid gaskkas ja daid unnit duottarguovlluin. Dát duottarguovllut mat leat máddodagaid gaskkas doibmet leavvanfeaskkirin mat čatnet dan njeallje guovddášguovllu oktii. Jo dalle go Felles Fjellrev I čadahuvvui vuhttui positiiva beaktu doaibmabijuin
2. boktit beroštumi ja oahpahit olbmuid njála birra ja hearckes duottarluonddu birra gos njálá eallá.

FELLES FJELLREV DAVVIN (2017–2021)

InterReg – DAVVI lea ruhtadeaddjin, ja dat álggahuvvui 2017:s. Prošektii gullá Romsa ja Finnmárku norgga bealde, ja Norrbotten leana ruota bealde ja davit guovllut Suomas. Prošeaktaguoihmin lea Norrbottena leana Leanastivra (mas maiddá lea koordinerejeaddji prošeaktajodiheapmi), Metsähallitus Suomas, Stockholmma Universitehta, Norgga

Luondodutkama Instituhtta (NINA). Romssa universitehta lea maiddá prošeavtta jodiheaddjiavkkus.

Prošeavtta ulbmil lea veahkehit nannet njálamáddodaga Davvikalohtas ja nannet rádjeraštildeaddji ovttasbarggu, ja muđui lea mielde loktet gelbbolašvuoda njála birra prošeaktaguovllus.

Nannet njállamáddodagaid mat jo gávdnojit – biebman ja ruksesriebaniid jávkadeapmi

Doppe gos jo gávdnojit njálat lea heivvolaš doaibmabijuiguin mat sáhttet buoridit šlája diliid. Leat erenoamážit guokte

doaibmabiju mat leat čájehuvvon doaibmat nannet báikkálaš máddodagaid – biebmat njálaid ja erenoamáš doaibmabidju jávkadit ruksesriebaniid.

BIEBMAT NJÁLA

Dutkan čájeha ahte jus biebma njálaid geasset de cevzet sihke ollesšattut njálat ja čivggat buoret, ja go biebma dálvet de rahket eanet ja šaddet stuorát beassádagat. Biebmanrusttegit mat leat erenoamážit hábmejuvvon njálaide leat biddjon mángga duottarguvlui Norggas, Ruotas ja Finland. Biebmanrusttet lea nu ráhkaduvvon ahte lea measta beare njálá mii das fidne borramuša. Fuođđukamerat main lea lihkadussensorat leat biddjon biebmanrusttegiidda ja govvaávdnasiid analiissat čájehit ahte leat hui unnán ruksesriebanat doppe go buohtastahtá njálaiguin. Oktiibuot leat measta 250 biebmanrusttega njálaide Fennoskándias dál, ja fievrriduvvot measta 30 tonna goikefuođđarat jahkásaččat. Lea dehálaš deavdit biebmanrusttegiid olles jagi ja erenoamážit garra dálvemánuid.

RUKSESRIEBANA JÁVKADEAPMI

Ruotas lea Leanastivra mánggaid jagiid kombineren systemáhtalaš ruksesriebanjávkadeami doarjjabiebmaniin,

eanemusat Helagsas ja Borgafjällas. Leat jávkadan oalle ollu ruksesriebaniid rádjaguovlluin Trøndelágaváriin Norggas. Buot dat oassemáddodagat ovdánit čielgasit.

Várnjárggas Norggas, ja Eanodaga ja Ohcejoga duottarguovlluin Suomas, leat maid árjjalaččat bargan geahpedan dihte ruksesriebanmáddodaga, muhto doppe ii leat leamaš doarjjabiebman. Dat njállamáddodat ii leat laskan. Várnjárga lea oalle isolerejuvvon eará njállamáddodagain ja ledje jáhkkimis menddo unnán njálat jo álgu rájes ahte doaibmabidju sáhtii oažžut positiivlaš bohtosa. Oaidnit maidá Suomas ahte doaibmabijuin lea leamaš unnán beaktu, doppe eai leat njálat čivgan 1992 rájes.

Ođđasit ásaht jávkan ja smávva máddodagaid – njállačivggaid olggos bidjan

Dilálašvuodain gos oassemáddodaga sturrodan lea vuollel kritihkalaš unnimusdási, sáhtta vuollegis njállalohku mearkkašit ahte njálá ii gávnna guoimmi, ja ahte danne ii šatta rahkan. Okta ovdamearka lea dilli Várnjárggas Finnmárkkus gos njállamáddodat jotkkii njiedjat, vaikke jávkaduvvo ollu ruksesriebanat.

Guovlluin gos njálá lea jávkan dahje gos leat hui unnán njálat, leat 2006 rájes biddjon olggos njálat Nállašuhhtinprográmmas. Biddjojit olggos sullii 35–60 čivgga jahkásaččat, ja 2006 rájes 2018:i leat biddjon olggos badjel 400 njállačivgga čieža duottarguvlui, Várnjárggas Hardangerduoddarii. Eai leat vel biddjon čivggat olggos Ruotas ja Suomas, muhto Felles Fjellrev Davvin čielggada lea go vejolašvuohta dan dahkat.

Njállačivggat luitojuvvojit guovvamánus. Dalle dat leat measta ollesšattus ja dain lea alas ja sisbuoiddit. Ovdal njálat luitojit de

merkejuvvojit chipain ja bealljemearkkain, vai daid galgá dovdat fas. Čivggat biddjojit oahpes biedjoguovlluide, gosa ovddal gihtii leat biddjon goansta biejut ja biebmanrusttet (man dovdet bures biebmanbáikkis). Mo čivggain manná viidásat čuvvovuvvo automáhtalaš chiplohkkiiguin mat leat biebmanrusttegiin, DNA-gávdnosiid, fuoddukamera ja áicamiid bokte.

Sullii bealli daid čivggain mat leat luitojuvvon cevzet vuosttaš

eallinjagi. Lea ollu buoret ceavzin go mii lei vurdojuvvon ja alit lohkku go daid njálain mat šaddet luonddus. Njálaid olggos bidjan lea dagahan ahte mánga oassemáddodaga mat ledje jávkan leat odđasit ásaheuvvon. Muhttimat vánddardit viidásat eará duottarguovlluide ovdal ásaiduvvet ja čivget. Ná lea olggos bidjan dagahan ahte mánga oassemáddodaga leat nannejuvvon, maiddá Ruotas. Njálát mat leat boahtán nállašuhttinprográmmas leat maiddá áicojuvvon Suomas. Njálát mat leat biddjon olggos ja daid manjšoahttit leat stuorra oassi dain indiviidain mat čivget Fennoskándias.

Goas berrejit čadahuvvot doaibmabijut

Doaibmabijuid lihkostuvvan nannejuvvo go dat dáhpáhuvvot dalle go goddesáhpániin ja smávvaciebaniin lea buorre dilálašvuohta. Erenoamážit daid jagiid gos manná buorit guvlu ja ollu njálačivggat cevzet. Juohke oktavuodas ferte váldit vuhtii ahte njállamáddodagat mat dárbbasit goddesáhpániid birget, buoremusat responderejit hálldašandoaibmabijuide goddesáhpánbirrajođuid mielde, birrajođut bistet golbma, njeallje dahje vihtta jagi. Dát duppalastá maid áigegeahčasteami njeljiin jagiin boahttevaš njála hálldašeapmái, go buohtastahtta šlájaiguin main ii leat birrajohtu, gos sáhtta

vuordit positiivvalaš váikkuheami juohke jagi. Dát deattuha ahte dárbbášuvvo gierdevašvuohta ja ferte garrasit áŋgiruššat seailluhit njála.

Nállasuhttinstašuvdna njálaide

Sæterfjellet nállasuhttinstašuvdna ceggejuvvui 2005:s ja lea lunddolaš njállaeana dagas badjosiin Oppdalas. Oktiibuot leat vižžon 33 njállačivgga mat leat luonddus rieġádan nállasuhttinprográmmii.

Stašuvdnii čáhket gávccii pára. Lea stuorra sadji stuorra gárddiin, (measta bealle spábbačiekčanšillju juohkehažžii). Juohke gárddis leat goanstabiejut ja mánga juova gosa njálat sáhttet čiehkádit ja gos sáhttet goargnjut. Dat ieža maid rogget biejuidda ja čiehkádanbáikkiid. Njálat bibmojit fuođđariiguin mat leat ráhkaduvvon náhkkeelliide, ja goikefuođđariiguin mat addojit beatnagiidda ja gahččan fuođđuide (sarvva, ruoigu).

Nállasuhttinpárat govvidit buot Skandinávia njálaid genehtalaš mánggabealatvuoda. Plánejuvvon olggos bidjan lea danne veahkkin lasihit genehtalaš lonuhallama ja hehttet genehtalaš isolašuvnna. Nállasuhttinprográmma doaibma maiddá skuoljan amas massit genehtalaš mánggabealatvuoda.

Njállačivgga šaddet miessemánu-geassemánu. Dat besset stuorrut oadjebas birrasis. Vaikke vel njállačivgga dábálaččat guđdet váhnemiiddis ja mannet vánddardit borge./čakčamánu de vuordit guovvamánu ovdal dat luitojuvvojit lundui.

Sáhtát čuovvut njálaid golmma kámera bokte mat leat biddjon nállasuhttinstašuvnnaide: www.fellesfjellrev.no

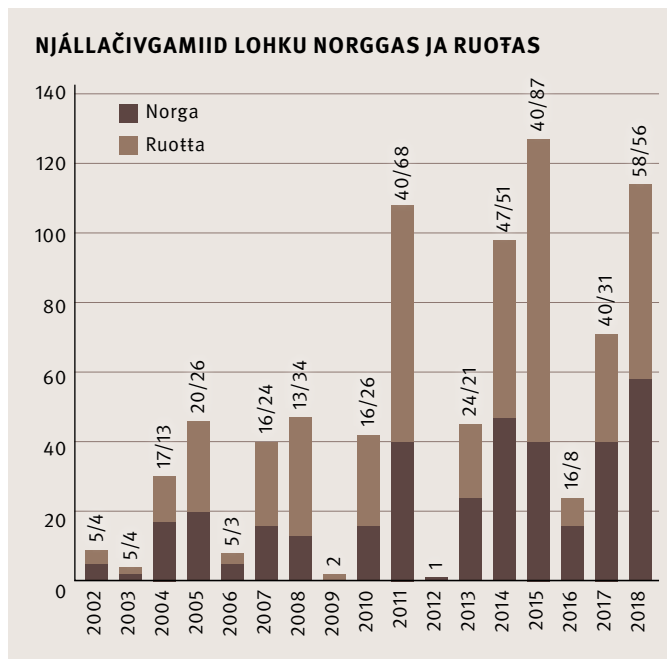

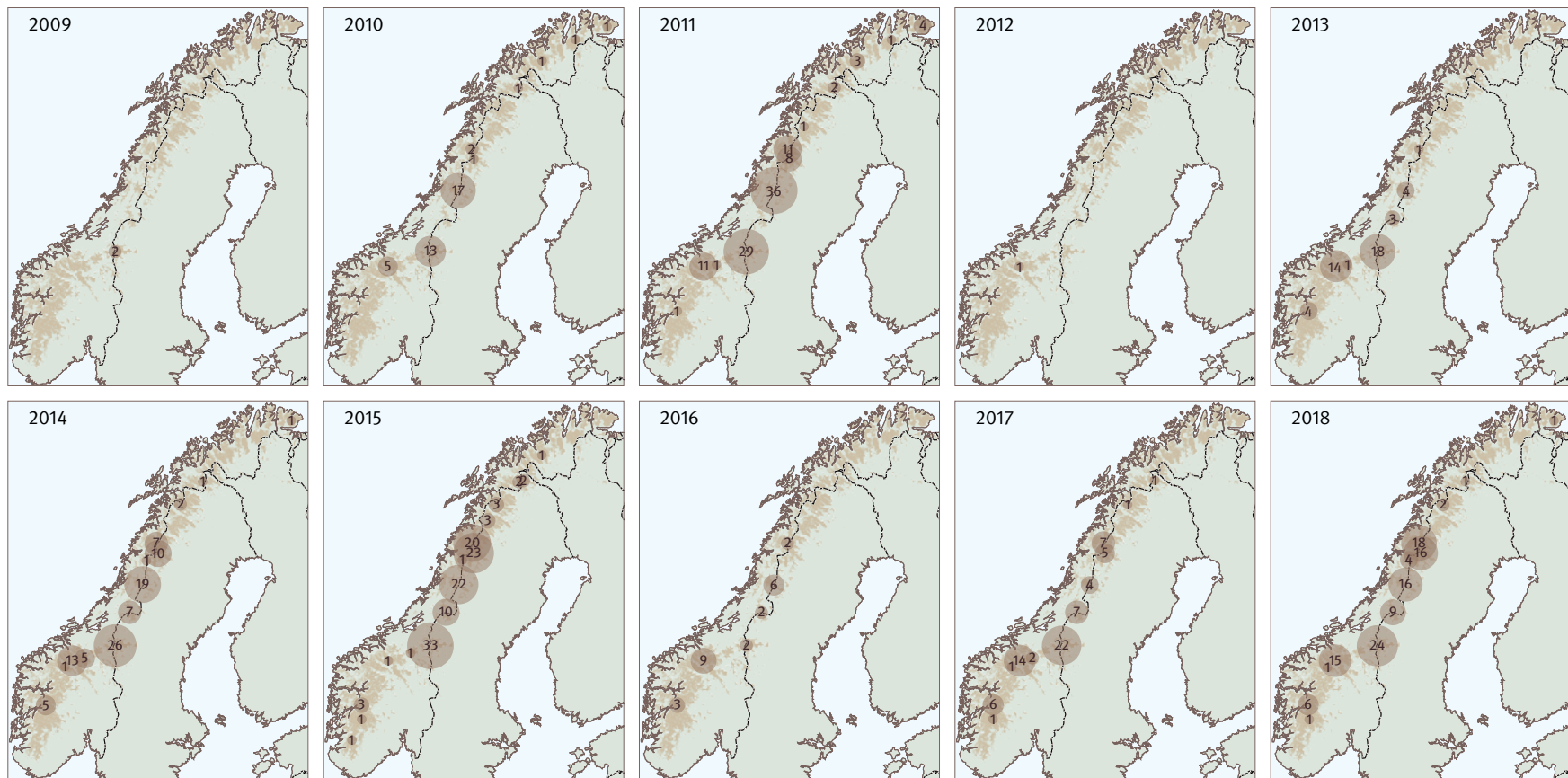
Njálat geahčču vuolde – goziheapmi

Go gozihat njálaid de sáhttit čuovvut máddodaga ovdáneami ja rievdamiid áiggi badjel. Mii sáhttit gávnnaht makkár duottarguovlluin njálá loaktá buoremusat, ja manne. Norga, Ruotta ja Suopma leat dál koordineren njálaid gozihanprográmmaid, nu ahte doaibma čadahuvvo seamma vuogi mielde.

Juohke dálvvi ja geasi bearráigešččojit välljejuvvon njálá-biejut duođaštit doaimmaid ja vejolaš čivgamiid. Čivggat maid lohkkojit. Baikkat, guolggat dahje eará biologalaš materiálat maid čohkkejuvvojit DNA-analiissaid várás. DNA:in sáhtta oaidnit sohka-beali ja indiviidda, ja makkár sohka-gullelašvuhta lea indiviiddaid gaskkas. Go ihtet oahpes indiviiddat de diehtit ahte dat leat ceavzán vel ovttá jagi. Go seamma DNA boaktá ovdan de dat geavahuvvo duođaštit mo njálá lea sirdán ovttá duottarguovllus nubbái. Olahus gozihanprográmmas dássáži lea badjel 700 km. DNA:in ja bivdimiin-oddasisbivdimiin sáhttit mii maiddá rehkenastit galle njála gávdnojit iešguđetge duottarguovlluin.

Gozihanprográmma lea dehálaš vai sáhtta árvvoštallat beavttu daid iešguđetge doaibmabijuin mat čadahuvvojit.

Mo čivgamat leat juhkkon Fennoskándias maŋimuš 10 jagi.

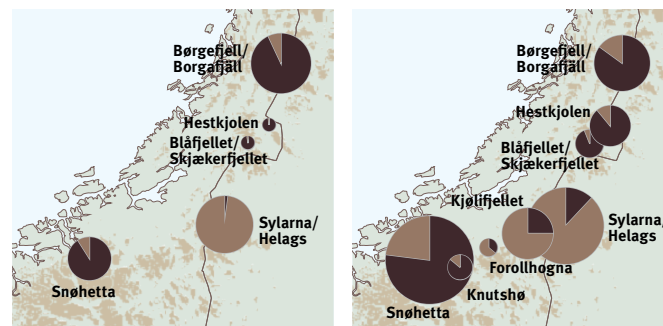
Čatnet njállamáddodagaid oktii

Go Felles Fjellrev álggahuvvui 2010:s, ledje guhkes gaskkat gaskal dan golbma oassemáddodaga Snøhetta ja Sylanes/Helagsas ja Børgefjellas/Borgafjällas. Ruhtademiin InterReg:s (EO) biddjo doaibmabijut johtui maiddá daid unnit duottarguovlluin (gálahagat) dan golbma guovddášmáddodaga gaskii. Ii mannan guhkes áigi ovdal duodaštuvvo mánga sisafárrema ja olggosfárrema daid stuorát máddodagaid gaskkas. Njállapárat ásaiduvve ja jagiid manjá leat duodaštuvvon čivgamat mánnga dain duottarguovlluin mat leat gaskkas ja dain unnit duottarguovlluin.

Lassáneapmi buot oassemáddodagain ja stuorát genehtalaš variašuvdna

Mánnga oassemáddodaga leat fas ásahuvvon ja buot oassemáddodagat dán guovllus leat dál laskamin. Stuorát oassi indiviidain dáid iešguđetge oassemáddodagain čivget. Mii áicat maiddá mearkkašahti rievdamiid ja lassáneami genehtalaš variašuvnnas, sisa- ja olggosfárrema geažil. Ahte unnit máddodagat lonuhallet dávjiit lea dehálaš fáktor šlájja eallinfámolašvuoda dáfus.

Njállda lea dál sakka eanet eallinfámolaš dán guovllus. Doaibmabijut duottarguovlluin mat leat gaskkas ja unnit duottarguovlluin leat jáhkkmis leamaš áibbas mearrideaddjin čatnan dihte njállamáddodagaid oktii.

Figuvra govve daid iešguđetge oassemáddodagaid genehtalaš dovdomearkka ja mo dat rievdá 2008:s 2015:i. Oassemáddodagaid lohku maiddá lassána dán áigodagas.

Norgga njála sisafárren lei veahkkin ruoŧa njállamáddodahkii

Helagsmáddodat Ruotas lea ealli ovdamearkan mo váilevaš genehtalaš mánggabealatvuohta sáhttá váikkuhit máddodaga negatiivvalaččat. Álggoeahčen 2000-logus lei Helagsvári njála genehtalaš variašuvdna boahtán dušše viđa indiviidas. Dain ii lean oktavuohta eará njállamáddodagain ja dat dagahii ahte genehtalaš variašuvdna hedjonii johtilit, ja ovcci jagi maŋŋá lei sogalaš oktavuohta nu ahte oarbinbealit rahke. Váilevaš genehtalaš variašuvdna dagahii ahte šadde deprešuvnnat, indiviidain main lei váilevaš genehtalaš variašuvdna cevze heajut ja ožžo unnánat čivggaid.

Fáhkkestaga idii 2010:s ruškes rávjánjálá Helagsii. Danne go Helagsmáddodagas dušše ledje českes njálat, fertii dát ruškes njálá leat sisafárreaddji. Ii guhkká dan maŋŋá bohte vel guokte rávjjá, českes ja ruškes. Dat golbma ođuha ledje biddjon olggos Snøhettai 2009:s, ja dat guokte ruškes njála leigga vieljažagat. Buot golbma njála ledje vánddardan 250 kilomehtera Helagsii, ásaiduvve dasa beallelaččain ja čivge. Dan rájes go doaibmabijut biddjo johtui lea Helagsmáddodat measta duppalaston, ja genehtalaš variašuvdna lea maid gosii

duppalaston. Dutkan man ruoŧa dutkanráddi FORMAS ja Felles Fjellrev lea ruhtadan čájahii ahte 90 % beassádagain lei genehtalaš dovdomearka mii bođii sisafárrejeddiin. Čivggain dáin beassádagain lei measta duppal nu buorre vejolašvuohta ceavzit go eará beassádagain.

LOGA EANET NJÁLLADUTKAMA BIRRA

» www.nina.no/fjellrev

» www.su.se/zoologi/forskning/fjállrävsprojektet

» www.coat.no/Fjellrev

Okta blues brothers vieljažiin gii bođii Norggas ja gájui Ruoŧa njállačeardda.

A wide-angle photograph of a snowy, mountainous landscape. In the foreground, several Arctic foxes are visible, some sitting and some lying down, on a snow-covered ground. The middle ground shows a vast, flat, snow-covered area. In the background, there are large, rugged mountains with snow-covered peaks under a clear blue sky.

Boahtteáiggevejolašvuodát

Doaibmabijut leat hui bures lihkostuvvan. 2018:s lei olahusjahki njála dáfus. Šaddet eanet go 114 čivgabeassádaga Norggas ja Ruotas oktiibuot. Mánge máddodaga ášahuvvo odđasit ja mánge máddodaga sturro. Dilli davvin lea kritihkalaš ja lea ain ollu mii ferte dahkkot ovdal Fennoskándia njállamáddodat lea birgejeaddji ja eallinfámolaš doaibmabijuid haga.

300 rávis njála 2018:s

2000 rájes leat mii joavdan ollu lagabuidda mihttomeari oažžut eallinfámolaš njállamáddodaga Fennoskándiai. Vákšun čájeha dál (2018) ahte leat badjel 300 rávis njála Norggas, Ruotas ja Suomas oktiibuot. Lea measta njealje geardde eanet dan logu ektui mii lei go doaibmabijut álggahuvvo. Seammás fertet dovddastit ahte mis ain lea bargu mii ferte dahkkot ovdal mis lea eallinfámolaš máddodat mii ieš laská. Norgga-ruota doaibmaplána doaivvaáigumuš lea ahte njállamáddodat galgá boahtit stádis dássái ja leat eallinfámolaš mii ii dárbbas eanet suddjendoaibmabijuid. Ahte norgga-ruota-suoma máddodagas leat unnimusat 2000 indiviidda ja ahte buriid goddesáhpánjagiid mat leat juohke 3–5 jagi šaddet unnimusat 500 beassádaga. Máddodaga geográfalaš lávdan galgá gokčat ruota-norgga várrečielggi ja leat doarvái stuoris ja geográfalaččat jotkkolaš vai njálá gávdná beallelaččaid mat eai leat sogalaččat ja maiguin sáhtta oažžut čivggaid.

Muhto lea olu mii čujuha dasa ahte mii leat rivttes guvlui jođus olahan dihte mihttu. Mánga oassemáddodaga leat ásahuvvon ođđasit ja mánga máddodaga sturrot sakka. Positiiva ovdáneapmi lea iešnannejeaddji earret eará go dat dagaha ahte

eanet njálat leat sisafárrejeaddjin ja olggosfárrejeaddjin ja dat lea mearrideaddjin guhkitáigasaš ceavzima dáfus.

Kritihkalaččat unnán njálat davvin

Sáltoduoddaris/Árjjátluovis ja davás lea dattege dilli kritihkalaš. Njállamáddodagat dáppe leamaš kritihkalaš vuollegis dásis guhkit áiggi ja leat guhkes gaskkat oassemáddodagaid gaskkas. Áiddo álggahuvvon doaibmabijut buktet sávvamis buriid bohtosiid maid dáppe. Guhkesáigasaš ceavzima dáfus lea dehálaš čatnat njállamáddodaga Fennoskándias máddodagaiguin nuortan; Guoládatnjárggas, Ruoššas.

Felles Fjellrev-modealla fievrriiduvvo

Felles Fjellrev II lea fuolahan viiddidit ja joatkit doaibmabijuid rádjaguovlluin maid dá Nordlándas/Västerbottenis. Seamma lahkoneapmi doaibmabijuiguin sihke stuorra ja smávva oassemáddodagaide bodii johtui prošeavttain Felles Fjellrev Davvin 2017:s. Dat fátmastit rádjerahttildeaddji máddodagaid Romssas ja Finnmárkkus Norggas, Norrbottenis Ruotas ja davit Suomas (geahča kárta s. 7).

Maid sáhtát dahkat veahkehan dihte njála?

Atte dieđu jus oainnat njála!

Jus dus lea nu lihkku ahte oainnat njála, de háliidat mii áinnas gullat dan birra. Du áicamat sáhttet leat dehálaččat vai gávdnat njálaid maid birra mii eat dieđe. Áicamat njálain mat leat olggobealde njála guovddášguovlluid leat erenoamáš miellagiddevaččat. Mii oaidnit ahte njálá ieš deaivá ruovt-toluotta boares biejuide, rogget daid fas ja geavahišgohtet daid.

Jus gávnnat jápmán njála, háliidat áinnas diehtit dan birra maid. Divtte njála orrut doppe gos gávdnat, muhto áinnas govve dan.

Go diedihat áicamiid ja gávdnosiid birra, lea dárbblaš addit oalle dárkilis báikečilgehusa (áinnas UTM posišuvnna).

Dieđit regiovnnalaš njálloavddasvástideaddjái:

NORGA:

- » **Finnmark** – Magne Aasheim
magne.asheim@miljodir.no
+47 922 64 407
- » **Trøndelag nord** – Tore Solstad
tore.solstad@miljodir.no
+47 994 37 770
- » **Troms** – Thomas Johansen
thomas.johansen@miljodir.no
+47 994 37 644
- » **Sør-Norge nord** – Tord Bretten
tord.bretten@miljodir.no
+47 959 11 774
- » **Nordland** – Geir Heggmo
geir.heggmo@miljodir.no
+47 480 32 350
- » **Sør-Norge midt** – Petter Brathen
petter.brathen@miljodir.no
+47 924 07 771

- » **Sør-Norge Sør** – Knut Nylend
knut.nylend@miljodir.no
+47 995 29 387

SUOPMA:

- » **Metsähallitus** – Tuomo Ollila
tuomo.ollila@metsa.fi
+35 8400 241 448

RUOTTA:

- » **Norrbottnens län** – Tom Wiklund
tom.wiklund@lansstyrelsen.se
+46 70 353 34 72
- » **Västerbottnens län** – Sonja Almroth
sonja.almroth@lansstyrelsen.se
+46 10 225 44 13
- » **Jämtlands län** – Lars Liljemark
lars.liljemark@lansstyrelsen.se
+46 70 387 70 47

Ale guođe biepmu njállii!

Váldde ruskkaid ja bázahusaid mielde go leat meahcis, juogo barttas dahje mátkkis. Soaitá don jáhkát ahte dagat njállii buori go guodát dasa niestti dahje málesbázausaid. Muhto lea justa nuppi láhkai! Biebmobázausat barttain ja bivnnut lávvenguovlluin sáhttet dagahit ahte lea ruksesrieban gean eallindilli buoriduvvo. Guollebázausat dahje njuovvanbázausat berrejit bálkestuvvot čáhcai dahje biddjot gedggiid vuollái.

Ale muosehuhte njála!

Vaikke njála dávjá orru jállu ja soaitá vel sáhkki ge, sáhtta dat šaddat másoheapmin ja ráfeheapmin jus mii boahtit menddo lahka. Jus lea menddo ollu johttu bieju lahka, de sáhtta dagahit ahte njála sirdá heajut bidjui. Njála ávkkástallá bieju aktiivvalaččat birra jagi, muhto lea erenoamáš rašši muosehuhttimiidda guovtti áigodagas: ásaheami oktavuodas njukčamánuš-cuoŋománuš ja go lea čivgan miessemánuš-geassemánuš-suoidnemánuš.

Goike ja vuogas biedju mas leat mánnga uvssa suddje čivggaid sihke galbma ja njuoska dálkkiid vuostá ,ja eará boraspiriid nu mo geatki ja goaskima vuostá. Biedju mas leat mánnga uvssa bálddalagaid lea ovdamunnin go goaskin boahtá girdi bivdit guovllus. Dalle sáhttet buškkihit sisa ja leat oadjebasvuodas eatnanvuloš feaskáriin. Jus váhnemat muosehuhttojit fertejit atnit áiggi ja návccaid fáktet čivggaid. Dalle lea unnánat áigi háhkat borramuša čivggaide mat galggašit stuorrut.

Mo garvit dan ahte muosehuhtát njála?

- » Garvit njála biedjoguovlluid, erenoamážit ásaheami oktavuodas njukčamánuš-cuonjománuš ja miessemánu gaskkamuttu rájes suoidnemánu gaskkamuddui go čivggat leat erenoamáš hearkkit.
- » Vázzi olbmot berrejit garvit biejuid unnimusat 300 mehteriin, ja áinnas vel guhkit gaskkain rabas ja duolba eanadagas. Berre leat vel guhkit gaska jus leat eanet olbmot ovtta joavkkus.

» Fuomáš ahte beatnagat sáhttet njoammudit dávddaid ja parasihtaid njállii. Dáhpáhuvvá maiddá ahte beatnagat goddet njálaid.

» Jus njálá heaitá dahkamis maid lei dahkamin, áicá eanet dahje diedihišgoahtá, lea mearka das ahte lea muosehuhtton. Njálá mii rieħču biejuš alde ii daga dan háleštan dihte minu. Lea dan vuohki muitalit ahte «dál leat don menddo lahka, mun balan, sirdde eret». Njálá mii lea muosehuhtton dávjjimusat gužžá dasa gos lea.

» Jus fuomáškeahtá boadát biedjoguvlui gos leat čivggat, berret jaskadit ja ráfálaččat geassádit ruovttoluotta seamma luotta gos bohtet. Jus lehpet mánngas jodus, geassádehpet ovtta ruovttoluotta.

Vižžon Birasdirektoráhtta fáktáárkkas «Njálá ja muosehuhttimat»

LÁGAT MAT SUDDJEJIT NJÁLA

Norggas lea njálas ja njállabiejuin oppalaš suodjalus vahágahttimiid ja muosehuhttimiid vuostá, Njállalahkaásahusa

bokte (§3, 2015). Ruotas lea seammasullasaš suodjalus Artskyddsförordningen:s (2007:845, §4).

Ođđa diedut njála ja muosehuhttimiid birra

Felles Fjellrev ruhtada dutkama mo olbmuid muosehuhttimat váikkuhit njállii. Vaikke dat ahte olbmot leat lahka njálaid sáhttet váikkuhit láhttemii, oaidnit mii maiddá buriid bohtosiid das ahte njuolggađusat hehttet muosehuhttimiid čuvvojuvvojit.

Mii leat oaidnán ahte njálat fáktegohtet ja rievdadit láhttenvuogi go olmmoš lea 500 mehter eret, ja vuosttamuččat čiehkádit go lea 300 mehtera gaska. Orru ahte njálá sáhttá ovdánahttit veahá gierdilvuoda olbmuide; - mii oaidnit ahte njálat mat leat biejuin guhkkin eret olbmuin reagerejit árat daid njálaid ektui main leat biejut lagat bálgáid dahje turistabarttaid váriin. Olbmot lahkosis orrot maid addimin muhttinlágan suddjema boraspiriid vuostá. Mii gávnnaheimmet ahte geasseceavzin čivggain mat leat šaddan biejuin maid turistajoavkkut galledit ofelaččaiguin lei stuorát ceavzin go čivggain mat leat riegan

biejuin mat eai muosehuhtto. Dán sáhttá jáhkkinis čilget dainna ahte goaskin garvá bivdimis guovlluin gos olbmot vánddardit. Malin Larm, PhD-studeanta

Oanehaččat njála birra

LATIINNAGIELLA *Alopex lagopus* | **DÁROGIELLA** fjellrev, polarrev, blårev | **RUOTAGIELLA** fjällräv, polarräv, blåräv | **SUOMAGIELLA** naali
SÁMEGIELLA svaale, svälla, njälla | **DÁNSKKAGIELLA** fjeldræv, blåræv | **ISLÁND DAGIELLA** tófa
EAŃGALASGIELLA arctic fox, polar fox | **FRÁNSKKAGIELLA** isatis, renard polaire | **DUISKAGIELLA** Polarfuchs | **SPÁNSKKAGIELLA** zorro ártico

Borran ja populašuvdnarievddadeamit

Njälla lea dakkár mii ii leat nu ránto maid borrá, muhto geasset borrá eanaš smávvaciebaniid, eanaš goddesáhpániid. Go lea birgemis sáhka de sáhtta borrat maid beare, muhto dán áiggi lávdan gáibida dábálaččat ahte leat bivddáhasat main lea erenoamán kvaliteahhta ja kvantiteahhta vai nagodit ealihit čivggaid. Min váriin čuvvot danne njálamáddodaga rievddadeamit smávvaciebaniid máddodagaid. Buorit goddesáhpánjagat dagahit ahte borramuš lea buori muddui olámuttos, ja dat mearkkaša maid ahte leat eanet čivgamat ja beassádagat.

Sosiála struktuvra

Njälla eallá guimmiinis, ja sihke ciiku ja rávjá biebma čivggaid, ja suddjeba oktasaš territoria. Dábálaččat guđdet čivggat bieju go čakčat. Álggos fitnet oanehis mátkkiid bieju eret. Áiggi mielde

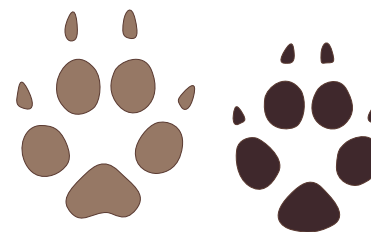
guhkkot sin mátkkit, ja loahpas ásaht iežaset beassebirradagaid. Jus lea ollu borramuš gávdnamis sáhttet ciikkot diimmá beassádagas joatkit orrut váhnemiid beassebirradagas.

Beassebirradat

Njállapárra suddje oktasaš beassebirradaga birra jagi. Beassebirradaga sturrodagat rievddadit biepmoháhkanevejolašvuodaid mielde; valjis riddoguovlluin 5–15 njealjehas-kilomehteris gitta 60 njealjehaskilomehterii šattohis duoddariin ja badjosiin. Njälla sáhtta vánddardit guhkes gaskkaid. Lea duodaštuvvon ahte sáhttet vánddardit vaikke 2000 km.

Sturrodad

DEADDU 2,5–5 kg, rávjá lea dábálaččat veahá stuorát go ciiku
GUHKKODAT 45–67 cm, seaibbi lassin mii lea 25–43 cm

ČUVGES RUŠKES: Ovdajuolgi, 5–5,5 cm

SEVDNYES RUŠKES: Mañnejuolgi, 5,5–6 cm

Illustrašuvdna dás bajábealde lea 50% sturrodagas.

1. Vázzin	5. Vitnjut njolggásteapmi
2. Vázzin obbasis	6. Go ruohtasta dahje gulul ruohtta
3. Gulul njolggásteapmi	7. Johtilis ruohttan
4. Johtilabbo njolggásteapmi	8. Čuoskun

Ragat ja čivgan

RAHKANÁIGODAT njukčamánnu-cuoŋománnu

GUODDIN miessemánnu-geassemánnu

BEASSÁDATSTURRODAT gaskal 2–16 čivgga (gaskamearálaččat 6,3)

Luottat

Njálá ja ruksesrieban vázziba goappašagat buot dáid vugiid mat leat figuvrras dás vuolábealde. Njálá ruohtta oanehis lávkkiiguin (6) sullii 70 % áiggis go sirdá ovttá sajis nuppi sadjái. Dalle lea VB (gurut mañnejuolgi), measta HF (olgeš ovdajuolgi) bálddas, muhto go ruohtta johtileabbo (7) de šaddá guhkit gaska gaskal VB ja HF,

ja dalle leat guhkit lávkkat maid. Njálá mii lea okto sirdá dadjat jo álo dáinna ruohttanvugiin. Go geahččala bivdit, lea stoahkamin dahje ovtasdoaibmamin eará njálaiguin de sáhtta lihkadit eará láhkai, muhto ii goassige guhkkat áiggi.

Ruksesrieban ges eanaš njolggásta sivvadit (3), sullii 90% áiggis, bidjá mañnejuolggi ovdajuolggi luddii. Jus lea oppas de sáhtta sihke njálá ja ruksesrieban vázzit (1). Obbasis ja bivddus sáhtta njálá ja ruksesrieban maid čuoskut (8). Sáhtta jáhkkit ahte leat njoammilluottat gokko lea čuskon, muhto jus guorrá luottaid de sáhtta oaidnit ahte njoammilis leat guhkes mañnejuolggit. Ferte čuovvut luottaid unnimusat 200–300 m gávnahan dihte ráđđejeaddji vázzinvuogi.

Oahppat eanet njála birra

Felles Fjellrev lea earret dán gihppaga hábmen girjiid ja filmmaid njála ja várrekovuogádaga birra, dat leat gávdnamis min neahttasiiddus fellesfjellrev.no

FILBMA «STORM OG TINDE» ráhkaduvvui vuosttaš prošeakta-áigodagas. Dat lea heivehuvvon nuoraide gaskal 10–13 jagi, muhto heive seamma bures unnit mánáide ja rávisolbmuide. Felles Fjellrev II:s leat mii ráhkadan nuppi filmma: «Storm og Tinde II – kampen for tilværelsen». Filbma lea almmuhuvvon dárogillii, ruotagillii ja eangalasgillii.

GIRJI «OAHPÁSMUVA NJÁLAIN» lea girji mánáide agiin 5–9 jagi. Lea almmuhuvvon guđa gillii: dárogillii, ruotagillii, lullisámegillii, davvisámegillii, eangalasgillii ja duiskagillii. Dat lea addon buot skuvllaide mat gullet Felles Fjellrev

prošeaktaguovlui. 2019 čavčča ilbmá boahtte girji «Lemenpuls».

Sáhtát maiddá čuovvut Felles Fjellrev ja min barggu sealluhit njála Facebookas ja Instagramas.

Oahpahusprogramma njála birra

«Njálá lávkkas» lea fágaidrasttideaddji oahpahusdagus mas mánát 1. – 4. luohkás njála bokte ohppet várreekologijja ja áitojuvvon šlájaid birra luonddus

Ulbmil lea addit ohppiide praktihkalaš vásáhusaid ja vásáhusaid olgun maid sáhttet geavahit smiehttat dan birra mo min dagut váikkuhit lundui. «Njálá lávkkas» háliida dahkat nu ahte oahppit nagodit oaidnit iežaset oassin luonddus ja servodagas. Nu mo dát oahpahusávdnasat oahpahit de leat

min dagut daid manimuš 100 jagi mat leat garrasit váikkuhan njála kritihkalaš dillái, ja šládja lea danne erenoamáš buorre symbolan dasa mo min dagut ja válljemat árgabeaivvis sáhttet váikkuhit njuolga lundui. Nu lea maid njálá sáттаolmmoš dasa mo ceavzilis ávkkástallan luondduvalljodagain sáhtta leat veahkkin vai mis leat dearvvašlaš birrasat váriin boahpteáiggis.

OAHPAHUSDAGUS LEA JUHKKOJUUVON GOLMMA VÁLDOOASSÁI:

- » Oahpásmuva njálain – álggahanoassi mas leat ovdabarggut ja ráhkkaneamit váldooassái
- » Njálá ekovuogádagas – váldooassi mas ekovuogádat ja áitojuvvon šlájat deattuhuvvojit
- » Dálkkádat ja heiveheapmi – čoahkkáigeassu mas leat loahpahandoaimmat ja barggu ovdanbuktin

Lea «Den naturlige skolesekken», Birasdirektoráhtta mii lea ruhtadan dárogielat veršuvnna. www.nina.no/fjellrevisekken

Lea Felles Fjellrev II mii lea ruhtadan ruotagielat veršuvnna mii lea jorgaluvvon ja heivehuvvon ruota oahppoplánii – fellesfjellrev.se/fjallraviryggen

RÁHKADAN Nina E. Eide, Camilla Naess, Kristine Ulvund och Arild Landa (NINA) samt Mats Ericson (Felles Fjellrev).
 GOVAT Anne-Mathilde Thierry – s 2, 9, 18, 28; Arild Landa – s 22, 29; Arnstein Staverlökk – s 10, 15 öv, 16; Bård Brede – s 15 öv, 24; Dmitry Deshevych / WWF-Russia – s 1; Erland Sjørgård – s 8; Håvard Rønning – s 37; Ingolf Røtvei – s 5; Kenneth Johansson – s 15 nh; Kristine Roaldsnes Ulvund – s 27; Lars Liljemark – s 6, 33, 34, 39, 40, 44; Olav Strand – s 15 nv, 21; Taisa Photo – s 13, 20, 26. **IOFGALEAPMI** Anne-Maria Guttorm Graven

OVTAS-
BARGOGUOIMMIT

ČUOVVOVAČČAT MAID DORJOT OKTASAŠ NJÁLA: Maajälkie meahčestašuvdna, Aarborte, Holtålen, Lierne, Midtre Gauldal, Namsskogan, Rana, Plassje, Raavrvihjke, Snåase ja Tydal tjjelte ja Bergs, Dorotea, Herjedalen, Krokoms, Luspje, Strömsunds, Vuoltjere, Åre ja Staaren tjjelte.